

[B] **BLINDHEID EN INZICHT.
"ECHT ZIEN" VAN BAS HEIJNE**

Ik heb geprobeerd de associatie te onderdrukken, maar de reeks 'Over de roman', waarvan Bas Heijnes essay *Echt zien* deel uitmaakt, doet mij denken aan het infame *Manifest voor de jaren zeventig*. In 1970 schopten Andriessse, Heeresma, Kool en Plomp in een zakelijk klinkend discours aan tegen de heersende subsidiepolitiek, die zij als elitair en wereldvreemd beschouwden. Hun paradoxale betoog was enerzijds een lucide kritiek op de vermarkting van literatuur en anderzijds een idiote oproep aan de subsidiegever om zich aan die vermarkting te conformeren. 'Over de roman' doet mij meer bepaald aan deze regels uit het manifest denken: "Voorzover de uitgevers er nog toe zullen overgaan om regelmatig Nederlandse literatuur of literatuur in het algemeen te drukken zullen zij dat in toenemende mate doen in het kader van een serie binnen hun gehele fonds."

De essayreeks van Athenaeum – Polak & Van Gennep beantwoordt perfect aan het beeld dat de Zeventigers schetsen: een visueel herkenbare reeks soortgelijke boeken geschreven door Grote Namen. Het verwondert me dat Heijne in zijn verdediging van de literatuur het manifest niet noemt. Wel vermeldt hij het veelgeprezen essay van Alessandro Baricco, *De barbaren* – ook een essay dat een verschijnsel als 'Over de roman' helpt te verklaren. Heijne begrijpt de barbaarse logica perfect, dat demonstreert hij in een paragraaf die niet over Baricco gaat: "Dát is de nieuwe dynamiek: er is de wereldwijde mediabekendheid van Oprah nodig om Tolstoi weer in de cultuur zichtbaar te maken." Vervang in deze zin "wereldwijd" door "nationaal", "Oprah" door "Heijne" en "Tolstoi" door "Couperus" (Heijnes literaire voorbeeld) en je begrijpt wat ik bedoel. Kortom, er schuilt enige ironie in het kader waarbinnen Bas Heijne een romantische visie op de kracht van literatuur tracht over te dragen.

Daaraan wil ik meteen toevoegen dat Heijne volgens mij een uitstekend essay heeft afgeleverd. Hij geeft een helder overzicht van prominente cultuurkritische (al dan niet cultuurpessimistische) stemmen in het actuele debat over de status en functie van literatuur. Daarbij vermijdt hij handig twee evidente valkuilen: enerzijds de populistische

aanval op de "goede smaak" die door eliteaire poortwachters aan het publiek is opgedrongen, anderzijds het sentimentele gemekker over de holle media- en consumptiecultuur waarin de domme lezer gewillig verdrinkt. Dat is geen geringe verdienste. Een andere verdienste is dat Heijne erin slaagt gedurig innemend en sympathiek over te komen. Ik bedoel dat ik hem geloof wanneer hij zegt dat alvast voor hem literatuur – en het proza van Couperus in het bijzonder – *belangrijk* is of in elk geval *kan* zijn. De meeste deelnemers aan dergelijke debatten lijken vooral zichzelf belangrijk te vinden. En al deel ik niet bij voorbaat Heijnes mening, het is charmant dat hij haar durft te verkondigen zonder in abstracties of naïeve literatuurverheerlijking te vervallen.

Welke functie de roman nog kan vervullen, tracht Heijne toe te lichten in een commentaar op Couperus' *De stille kracht*, "een roman over zien en het onvermogen om te zien". In die roman ziet Heijne de dialectiek van bewustzijn en verbeelding aan het werk. De personages laten zich door hun verbeelding en de verhalen die ze over hun koloniale werkelijkheid vertellen hun vermogen ontnemen om die werkelijkheid echt te zien. Wanneer verhalen vervallen tot solipsistische ooglappen verliezen zij vroeg of laat hun houdbaarheid. Wanneer zij echter, zoals Couperus' roman, het bewustzijn van die ooglappen vergroten, gaan ze eeuwen mee. Het is precies die spanning die volgens Heijne het wezen van de literatuur uitmaakt: "Iedere poging om scherper, dieper te zien gaat gepaard met de angst voor een fatale kortzichtigheid."

In een commentaar op Finkielkraut geeft Heijne volgens mij ook zijn eigen visie op literatuur kernachtig weer: "De menselijke verbeelding trekt voortdurend een sluier voor de werkelijkheid; het is de literatuur die die sluier afrukt, paradoxaal genoeg door middel van de fictie, het verhaal. Het is de literatuur die de mythe ontmythologiseert, die het cliché ongeldig maakt, het gemakzuchtig in goed en kwaad denken in een ander licht stelt."

Heijne vat in deze passage een eeuw literatuurwetenschap handig samen (met uitzondering van de benadering die zich buigt over de herkomst en productie van dit romantische beeld). Zijn eigen pleidooi lijkt de visie van Finkielkraut te bevestigen: de roman maakt zichzelf overbodig wanneer hij niet

langer peutert in de “kloof tussen bewustzijn en wereld”, wanneer hij zich opsluit in het solipsisme van de literaire vorm, zodat “de vormen en conventies van het verhaal de blik beperken in plaats van verruimen”. Hier klink Heijne als een bizarre mix van de Russische formalist Sjklovski en Thomas Vaessens: de romancier moet nieuwe vormen ontwikkelen om “onze blik opnieuw te richten” en zijn “morele betrokkenheid bij de wereld” te tonen. Hij verwoordt hier de (literatuur)ideologie van de dag, maar ik geloof hem graag.

Wat ik niet geloof, is dat literatuur noodzakelijk is om dat “echte zien” op gang te brengen. Misschien was dat zo in een tijdperk waarin het schrift het enige medium was, maar vandaag zie ik niet goed waarom literatuur deze taak per se beter zou kunnen vervullen dan andere media. Ik geloof ook niet dat de roman zijn voortbestaan verzekert door de suggesties van Heijne te volgen (vaak zijn het de boeken die precies dit proberen te doen die voor geen meter verkopen). In laatste instantie blijft het een kwestie van smaak welk type literatuur het “echte zien” bevordert en welk type het in de weg staat. Wellicht doet voor mij net *dié* roman het die het voor Heijne niet doet. En wat heb je dan uiteindelijk over de roman gezegd?

Hoewel Heijne dit niet met zoveel woorden schrijft, suggereert zijn betoog dat de roman misschien wel zelf een tikkeltje meegeholpen heeft aan zijn eigen existentiële crisis. Deze visie kent de literatuur volgens mij een te grote autonomie toe. Een malaise in de literatuur wijst op een malaise in de maatschappij en het is een illusie te denken dat de literatuur daar zelf iets aan zal verhelpen. Hoogstens kunnen we aan de hand van een diagnose van wat er fout gaat in de literatuur proberen inzicht te verwerven in wat er fout gaat in de maatschappij. Wie daarin slaagt, komt volgens mij in de buurt van “echt zien”.

SVEN VITSE

BAS HEIJNE, *Echt zien*, Athenaeum – Polak & Van Gennep, Amsterdam, 2011, 112 p.